

Lupta pentru
un viitor uman
la noua frontieră
a puterii

Era capitalismului de supraveghere

SHOSHANA ZUBOFF

Traducere din engleză de
Smaranda Nistor

Cuprins

1. ACASĂ SAU ÎN EXIL ÎN VIITORUL DIGITAL	15
I. Cele mai vechi întrebări	
II. Recviem pentru acasă	
III. Ce este capitalismul de supraveghere?	
IV. Fără precedent	
V. Păpușarul, nu păpușa	
VI. Linia generală, tematicile și sursele acestei cărți	
PARTEA ÎNTÂI: FUNDAMENTELE CAPITALISMULUI DE SUPRAVEGHERE	
2. 9 AUGUST 2011 – PREGĂTIREA SCENEI PENTRU CAPITALISMUL DE SUPRAVEGHERE	41
I. Miracolul Apple	
II. Cele două modernități	
III. Habitatul neoliberal	
IV. Instabilitatea celei de a doua modernități	
V. O a treia modernitate	
VI. Capitalismul de supraveghere umple golul	
VII. Pentru un viitor uman	
VIII. Numirea și împlânzirea	
3. DESCOPERIREA SURPLUSULUI COMPORTAMENTAL	77
I. Google, pioniera capitalismului de supraveghere	
II. O balanță a puterii	
III. Căutarea capitalismului sau banii nerăbdători și starea de excepție	
IV. Descoperirea surplusului comportamental	
V. Surplusul ridicat la scară	
VI. O invenție omenească	
VII. Secretele extracției	
VIII. Rezumatul logicii și operațiunilor capitalismului de supraveghere	
4. ȘANȚUL DE APĂRARE DIN JURUL CASTELULUI	113
I. Resursele naturale umane	
II. Strategia „Vrem libertate!”	
III. Adăpostul moștenirii neoliberale	
IV. Adăpostul supravegherii: excepționalismul	
V. Fortificații	

5. ELABORAREA CAPITALISMULUI DE SUPRAVEGHERE: RĂPIRE, ÎNCOLȚIRE, CONCURENȚĂ	143
I. Imperativul extracției	
II. Acapararea	
III. Ciclul deposedării	
Prima etapă: incursiune	
A doua etapă: obișnuirea	
A treia etapă: adaptarea	
A patra etapă: redirectionarea	
IV. Dulăii îndrăznelii	
V. Competiția deposedării	
VI. Cântecele de sirenă al veniturilor de supraveghere	
6. DETURNAT – DIVIZIUNEA ÎNVĂȚĂRII ÎN SOCIETATE	191
I. Declarațiile Google	
II. Cine știe?	
III. Capitalul de supraveghere și cele două texte	
IV. Noua preoție	
V. Privatizarea diviziunii învățării în societate	
VI. Puterea a ceea ce este fără precedent – o trecere în revistă	

PARTEA A DOUA: CAPITALISMUL DE SUPRAVEGHERE AVANSEAZĂ

7. AFACEREA CU REALITATEA	213
I. Imperativul predicției	
II. Cucerirea cu blândețe a animalelor neîngrădite	
III. Turmele umane	
IV. Realpolitikul capitalismului de supraveghere	
IV. Certitudine pentru profit	
VI. Executarea necontractului	
VII. Inevitabilismul	
VIII. Oamenii l-au făcut	
IX. Campania pe teren	
8. REDAREA – DE LA EXPERIENȚĂ LA DATE	247
I. Termenii p-redării	
II. Redarea corpului	
9. REDAREA DIN ADÂNCURI	269
I. Personalizarea ca o cucerire	
II. Redarea sinelui	

III. Emoția mașinală	
IV. Când vor veni după adevărul meu	
10. FĂ-I SĂ DANSEZE	309
I. Economiiile de acțiune	
II. Facebook scrie muzica	
III. Pe locuri, fiți gata, Pokémon Go!	
IV. Care erau mijloacele de modificare a comportamentului?	
11. DREPTUL LA UN TIMP VIITOR	347
I. Eu vreau să vreau	
II. Noi vrem să vrem	
III. Cum au scăpat nepedepsiți?	
IV. Profecție	
PARTEA A TREIA: PUTERE INSTRUMENTARIANĂ PENTRU O A TREIA MODERNITATE	
12. DOUĂ SPECII DE PUTERE	369
I. O revenire la „fără precedent”	
II. Totalitarismul ca nouă specie de putere	
III. Un orizont contrar	
IV. Celălalt	
V. Contra libertății	
VI. O tehnologie a comportamentului uman	
VII. Două utopii	
13. CELĂLALT CEL MARE ȘI ASCENSIUNEA PUTERII INSTRUMENTARIENE	393
I. Instrumentarianismul ca nouă specie de putere	
II. Un proiect de piață al certitudinii totale	
III. Blestemul acestui secol	
IV. Sindromul China	
V. Drumul se bifurcă	
14. O UTOPIE A CERTITUDINII	415
I. Societatea în chip de Celălalt	
II. Totalitatea include societatea	
III. Utopia aplicată	
IV. Confluența în chip de relații mașinale	
V. Confluența în chip de societate	

15. COLECTIVUL INSTRUMENTARIAN	433
I. Preoții puterii instrumentariene	
II. Când Celălalt cel Mare mănâncă societatea sau redarea relațiilor sociale	
III. Principiile unei societăți instrumentariene	
1. Comportament pentru binele suprem	
2. Planurile înlocuiesc viața politică	
3. Presiune socială pentru armonie	
4. Statistică aplicată	
5. Moartea individualității	
IV. A treia modernitate a stupului	
16. DESPRE VIAȚA ÎN STUP	463
I. Canarii noștri din mina de cărbune	
II. Mâna și mănușa	
III. Dovada de viață	
IV. Următoarea natură umană	
V. Instinctul de orientare spre turmă	
VI. Fără ieșire	
17. DREPTUL LA SANCTUAR	459
I. Celălalt cel Mare depășește în viteză societatea	
II. Justiția la noua frontieră a puterii	
III. Pentru orice unicorn există un vânător	
CONCLUZIE	
18. O LOVITURĂ VENITĂ DE SUS	515
I. Libertate și cunoaștere	
II. După reciprocitate	
III. Noul colectivism și stăpânii lui, maștri ai indiferenței radicale	
IV. Ce este capitalismul de supraveghere?	
V. Capitalismul de supraveghere și democrația	
VI. Să fim fricțiunea	
19. Mulțumiri	545
20. Note	549

1 | Acasă sau în exil în viitorul digital

Eu l-am văzut cu ochi scâldați în lacrimi, într-un ostrov,
În casele zeiței Calipso, care-l ține cu de-a sila.
Nu poate-n țară el napoi să vie.*

— HOMER, *ODISEEA*

I. Cele mai vechi întrebări

„Vom munci cu toții pentru o mașină inteligentă sau vom avea oameni inteligenți în jurul mașinii?” Întrebarea mi-a fost pusă în 1981 de tânărul manager al unei fabrici de hârtie, la un moment dat între somonul prăjit și plăcinta cu nuci pecan, în prima seară petrecută de mine în micul orașel din Sud, unde își avea sediul mastodontul producător de hârtie și care avea să-mi devină periodic căminul numit „acasă” pentru următorii șase ani. În seara aceea ploioasă, vorbele lui mi-au potopit creierul, acoperind răpăitul în crescendo al stropilor care băteau darabana pe copertina de deasupra mesei noastre. Am recunoscut cele mai vechi întrebări politice: acasă sau în exil? Domn sau supus? Stăpân sau sclav? Acestea sunt teme eterne ale cunoașterii, autorității și puterii, care nu pot fi nicicând lămurite. Nu există sfârșit al istoriei; fiecare generație trebuie să-și afirme voința și imaginația, pe măsură ce noi amenințări ne obligă să rejudecăm procesul în fiecare epocă.

Probabil pentru că nu avea pe cine altcineva să întrebe, glasul managerului de fabrică răsuna încărcat de un sentiment al urgenței și frustrării: „Care dintre ele o să fie? Pe ce drum trebuie să apucăm? Trebuie să știu de pe acum. Nu este timp de pierdut.” Voiam și eu să aflu răspunsurile, așa că am demarat proiectul care a devenit, în urmă cu 30 de ani, prima mea carte: *In the Age of the Smart Machine: The Future of Work and Power* („În era mașinii inteligente sau despre viitorul muncii și al puterii”). Cartea aceea s-a dovedit a fi capitolul introductiv din ceea ce a devenit strădania de o viață de a răspunde la întrebarea: „Poate fi viitorul digital casa noastră?”

* Traducere de George Murnu, Editura Univers, București, 1979 (n.t.).

Mulți ani s-au scurs de la seara aceea caldă din Sud, dar cele mai vechi întrebări s-au întors și bubuie asurzitor. Spațiul digital pune stăpânire și redefiniște tot ce ne este familiar, înainte măcar ca noi să fi avut vreo șansă să chibzuim și să decidem. Sărbătorim lumea legată în rețea pentru multele feluri în care ne îmbogățește capacitățile și perspectivele, dar a dat naștere unor întregi teritorii de anxietate, pericol și violență, în timp ce sentimentul unui viitor previzibil ne alunecă printre degete.

Când punem acum cele mai vechi întrebări, miliarde de oameni din fiecare strat social, din fiecare generație, din fiecare societate trebuie să răspundă. Tehnologiile informației și comunicării sunt mai răspândite decât electricitatea, ajungând la trei miliarde dintre cele șapte miliarde de locuitori ai planetei.¹ Dilemele încurcate ale cunoașterii, autorității și puterii nu mai rămân apanajul locurilor de muncă, așa cum erau în anii 1980. Acum, rădăcinile lor se întind mult în adânc, traversând necesitățile vieții cotidiene, mijlocind aproape orice formă de participare socială.²

Cu doar o clipă în urmă, încă părea rezonabil să ne concentrăm temerile asupra provocărilor unui loc de muncă informatizat sau a unei societăți informatizate. Acum, cele mai vechi întrebări trebuie adresate în cel mai larg cadru cu putință, cel mai bine definit ca fiind „civilizația”, adică, mai precis, *civilizația informației*. Va fi această civilizație în curs de formare un loc pe care să-l putem numi acasă?

Toate ființele vii se orientează spre casă. Este punctul de origine față de care orice specie își stabilește reperele. Fără repere, ne-ar fi imposibil să ne mișcăm printr-un teritoriu necunoscut; fără reperele noastre, ne-am rătăcit, ne-am pierdut. Mi se reamintește acest lucru în fiecare primăvară, când aceeași pereche de cufundari se întoarce din călătoria lor la mare depărtare în iazul de sub fereastra noastră. Țipetele lor obsedante, ca un cântec despre întoarcerea acasă, reînnoire și legătura cu locul unde te simți în siguranță, ne leagă până adormim seara, știind că și noi suntem în locul nostru. Țestoasele de mare ies din găoace și pornesc spre ocean, unde vor călători multe mii de kilometri, uneori timp de zece ani sau chiar 20. După ce sunt gata să-și depună propriile ouă, ele refac drumul înapoi, către exact același petic de plajă unde s-au născut. Unele păsări zboară anual mii de kilometri, pierzându-și chiar și jumătate din masa corporală, ca să se împerecheze în locul lor de baștină. Pășările, albinele, fluturii... cuiburi, vizuini, copaci, lacuri, stupi, dealuri, țărmuri și scobituri în pământ... aproape fiecare vietate are în comun cu celelalte vreo variantă sau alta a acestui atașament profund față de un loc în care se știe că viața înflorește, soiul de loc pe care îl numim *acasă*.

Este în natura atașamentului uman ca fiecare călătorie și expulzare să declanșeze căutarea locului de acasă. Faptul că *nostos*, întoarcerea acasă, se numără printre cele mai profunde nevoi ale noastre este evident prin prețul pe care suntem dispuși să-l plătim. Există un dor universal, pe care-l simțim cu toții, de a ne întoarce în locul pe care l-am lăsat în urmă sau de a întemeia un nou acasă, în care speranțele noastre pentru viitor să se poată cuibări și să crească. Spunem în continuare povestea pibegiilor lui Odiseu, reamintindu-ne ce sunt în stare să îndure oamenii ca să ajungă la propriile maluri și să pătrundă prin propriile porți.

Pentru că avem un creier mai mare decât al păsărilor și al țestoaselor, știm că nu va fi întotdeauna posibil, și nici măcar de dorit, să revenim la același petic de pământ. Acasă nu trebuie neapărat să corespundă unui singur adăpost sau unui singur loc. Putem să-i alegem forma și amplasarea, dar nu și semnificația. Acasă este acolo unde cunoaștem și unde suntem cunoscuți, acolo unde iubim și suntem iubiți. Acasă este unde ne simțim stăpâni și suntem ascultați, unde avem legături și suntem ca într-un sanctuar – parte liberate, parte înflorire... parte refugiu, parte posibilitate.

Sentimentul că nu mai avem acest loc al nostru, că am început să-l pierdem, provoacă un dor insuportabil. Portughezii au un nume pentru acest simțământ: *saudade*, un cuvânt despre care se spune că ar exprima dorul de casă și suferința despărțirii de patrie printre toți emigranții, de-a lungul veacurilor. Acum, rupturile secolului XXI au transformat aceste inefabile neliniști și doruri ale dislocării într-o poveste universală, care ne împresoară și ne înghite pe fiecare dintre noi.³

II. Recviem pentru acasă

În anul 2000, un grup de cercetători și ingineri informaticieni de la Georgia Tech au colaborat la un proiect numit „Casa conștientă”.⁴ Era menit să fie „un laborator viu” pentru studierea „informaticii ubicue”. Cercetătorii își imaginau o „simbioză om-casă”, în care multe procese însuflețite și neînsuflețite urmau să fie înregistrate de o rețea elaborată de „senzori sensibili la context”, înglobați în casă, și de computere portabile pe care le purtau ocupanții casei. Concepția proiectului impunea o „colaborare automatizată fără fir” între platforma care găzduia informațiile personale trimise de portabilele ocupanților și o a doua platformă care găzduia informațiile ambientale de la senzori.

Existau trei ipoteze de lucru: prima, că participanții, respectiv cercetătorii și inginerii, înțelegeau că noile sisteme de date vor produce un domeniu de

cunoaștere complet nou. În al doilea rând, se presupunea că drepturile asupra acelor noi cunoștințe și autoritatea de a le folosi pentru îmbunătățirea calității vieții vor aparține în exclusivitate persoanelor care locuiau în casă. În al treilea rând, echipa pornea de la premisa că, oricâtă vrăjitorie digitală conținea în ea, Casa Conștientă își va revendica locul ca întruchipare modernă a străvechilor convenții care înțeleg „casa” ca pe sanctuarul privat al celor ce trăiesc între zidurile ei.

Toate acestea erau exprimate în documentația de proiectare tehnică. Se pune accentul pe încredere, simplitate, suveranitatea individului și caracterul inviolabil al casei, ca domeniu al vieții private. Sistemul informatic al Casei Conștientă fusese imaginat ca o simplă „buclă închisă”, cu doar două noduri, și controlată în totalitate de ocupanții casei. Deoarece casa urma „să monitorizeze permanent localizarea și activitățile ocupanților, [...] inclusiv urmărirea afecțiunilor medicale ale locatarilor”, echipa a conchis că „există o necesitate clară ca ocupanții să cunoască și să controleze distribuirea acestor informații”. Toate informațiile se stocau pe computerele portabile ale ocupanților, „pentru a se asigura caracterul confidențial al informației individuale”.

În 2018, piața mondială a „caselor inteligente” era evaluată la 36 de miliarde de dolari, estimându-se că va atinge 151 de miliarde în 2023.⁵ Valorile trădează un seism imediat dincolo de suprafață. Să ne gândim doar la un singur dispozitiv al casei inteligente: termostatul Nest, care a fost realizat de o firmă aflată în proprietatea companiei Alphabet, holdingul deținător al Google, și care apoi a fuzionat cu Google în 2018.⁶ Termostatul Nest face o mulțime de lucruri imaginate în Casa Conștientă. Culege date despre cum este folosită și despre mediul ei ambiant. Cu ajutorul senzorilor de mișcare și al informaticii, „învață” care sunt comportamentele locatarilor dintr-o asemenea casă. Aplicațiile Nest pot să obțină date de la alte produse conectate, cum ar fi automobile, cuptoare de bucătărie, dispozitive pentru fitness și paturi.⁷ Sistemele de acest fel pot, de exemplu, să aprindă luminile dacă se detectează o mișcare anormală, să declanșeze înregistrarea video și audio, și chiar să le trimită notificări proprietarilor casei sau altora. Ca urmare a fuziunii companiei producătoare cu Google, termostatul, la fel ca alte produse Nest, va fi înglobat în capacitățile de inteligență artificială ale Google, inclusiv „asistentul” personal digital.⁸ La fel cum face și Casa Conștientă, termostatul și dispozitivele-surori creează noi depozite imense de cunoaștere și, ca urmare, putere nouă – dar pentru cine?

Activat fiind prin wi-fi și conectat în rețea, complexa acumulare de date personalizate a termostatului se încarcă în serverele Google. Fiecare termostat vine cu o „politică de protejare a vieții private”, cu un „acord privind

condițiile de furnizare a serviciilor” și cu un „contract de licență pentru utilizatorul final”. Acestea revelează consecințe apăsătoare pentru viața privată și securitatea personală, în care informații delicate despre locuință și despre propria persoană sunt folosite și de alte dispozitive inteligente, de angajați neprecizați și de terți, în scopul realizării unor analize predictive și al vânzării către terțe părți neprecizate. Nest nu-și asumă decât minimum de responsabilitate pentru securitatea informațiilor pe care le culege și nicio responsabilitate pentru felul în care celelalte companii din ecosistemul său vor folosi aceste date.⁹ După o analiză detaliată a politicilor Nest, doi profesori de la Universitatea din Londra au ajuns la concluzia că, dacă ar fi să intri în ecosistemul Nest de dispozitive și aplicații conectate, fiecare cu propriile condiții la fel de împovărătoare și de insolente, achiziția unui singur termostat pentru locuință ar necesita trecerea în revistă a aproape 1 000 de așa-numite contracte.¹⁰

În cazul unui refuz al clientului de a fi de acord cu clauzele stipulate de Nest, condițiile de furnizare a serviciului arată că funcționalitatea și securitatea termostatului vor fi profund compromise, nemaifiind susținute cu actualizările menite să-i garanteze fiabilitatea și siguranța. Consecințele pot să varieze între conducte înghețate și detectoare de fum care nu mai declanșează alarma, și până la un sistem interior al casei care poate fi accesat ușor de hackeri.¹¹

În 2018, ipotezele de pornire ale Casei Conștientă au fost luate de vânt. Unde s-au dus? Ce fel de vânt a fost acela? Casa Conștientă, la fel ca multe alte proiecte vizionare, imagina un viitor digital care le conferă indivizilor puterea de a duce o viață mai eficace. Aspect cu deosebire crucial, viziunea respectivă presupunea în mod firesc că în anul 2000 exista un angajament neabătut de respectare a intimității experienței individuale. Dacă o persoană va alege să-și traducă experiența în termeni digitali, atunci va deține drepturile exclusive asupra cunoștințelor obținute din astfel de date, precum și dreptul exclusiv de a decide cum ar putea fi folosite acele cunoștințe. Astăzi, drepturile acestea asupra vieții private, a cunoștințelor și a aplicării lor au fost uzurpate de o entitate comercială îndrăzneță, având ca motor pretențiile unilaterale asupra experienței altora și asupra cunoașterii care decurge de aici. Ce înseamnă această monumentală schimbare pentru noi, pentru copiii noștri, pentru democrațiile noastre și pentru însăși posibilitatea unui viitor uman într-o lume digitală? Cartea de față își propune să răspundă la aceste întrebări. Este despre întunecarea visului digital și mutația lui rapidă, sub forma unui proiect comercial vorace și în întregime inedit, pe care eu îl numesc *capitalism de supraveghere*.

III. Ce este capitalismul de supraveghere?

Capitalismul de supraveghere emite pretenții unilaterale asupra experienței umane, ca materie primă gratis care să fie transpusă în date comportamentale. Chiar dacă unele dintre aceste date sunt aplicate în scopul îmbunătățirii produsului sau a serviciului, restul sunt declarate *surplus comportamental* sub drept de proprietate intelectuală, introduse ca materie primă în niște procese avansate de fabricație, cunoscute ca „inteligență automatizată” și transformate în *produse de predicție*, care anticipează ce anume vei face acum, în curând și mai târziu. În final, aceste produse de predicție se tranzacționează pe un nou gen de piață destinată predicțiilor comportamentale, pe care eu o numesc *piața pentru viitoruri* comportamentale*. Capitaliștii de supraveghere au adunat averi uriașe de pe urma acestor operațiuni de tranzacționare, căci multe companii se înghesuie să încheie pariuri pe seama comportamentului nostru viitor.

După cum vom vedea în capitolele care urmează, dinamica intens concurențială a acestor noi piețe îi face pe capitaliștii de supraveghere să caute și să acapareze surse mereu mai predictive pentru surplusul nostru comportamental: vocile, personalitățile și emoțiile noastre. În cele din urmă, capitaliștii de supraveghere au descoperit că datele comportamentale cele mai predictive provin din intervenția lor asupra situației de pe terenul de joc, astfel încât să dea un ghiont, să ademenească, să intre în rezonanță și să mâne în turmă comportamentul uman în direcția unor rezultate profitabile. Presiunile concurențiale au produs această mutație, în care procesele automatizate nu doar că ne *cunosc* comportamentul, dar ni-l și *influențează* la scară mare. Cu această reorientare dinspre cunoaștere spre putere, nu mai este suficientă automatizarea fluxurilor de informații *despre noi*; obiectivul este acum *automatizarea noastră*. În această fază de evoluție a capitalismului de supraveghere, mijloacele de producție sunt subordonate unui „mijloc de modificare a comportamentului” din ce în ce mai complex și mai cuprinzător. În acest mod, capitalismul de supraveghere dă naștere unei noi specii de putere, pe care eu o numesc *instrumentarianism*. Puterea instrumentariană cunoaște și influențează comportamentul uman în direcția scopurilor altora. În loc de

* Termenul *futures* folosit de autoare comportă aici un dublu sens: pluralul cuvântului *future*, care înseamnă pur și simplu „viitor”, dar și termenul bursier referitor la angajamentul care obligă părțile să cumpere și, respectiv, să vândă, într-un anumit moment din viitor, o anumită cantitate de acțiuni, de mărfuri sau de alte valori, la un preț stabilit în prezent. Contractele futures se tranzacționează și ele, fiind considerate instrumente financiare derivate, grație gradului lor de standardizare care le face să fie fungibile și deci tranzacționabile pe o piață reglementată. Legislația românească interbelică le numea „contracte la termen”, dar legislația actuală folosește termenul „futures”. În lucrarea de față, după cum se va vedea mai departe, *futures* se referă efectiv la variantele de comportament viitor al oamenilor, pe care noua formă de piață a capitalismului de supraveghere le tranzacționează ca și cum ar fi o simplă marfă (n.t.).

armament și armată, își impune voința prin intermediul automatizat al unei arhitecturi computerizate tot mai omniprezente, alcătuită din dispozitive, obiecte și spații „inteligente” și conectate în rețea.

În capitolele următoare vom urmări dezvoltarea și răspândirea acestor entități operaționale și a puterii instrumentariene care le susține. Realitatea este că a devenit greu să scapi de acest proiect îndrăzneț al pieței, ale cărui tentacule ajung peste tot: începând cu felul în care îi mână cu blândețe pe jucătorii inocenți de Pokémon Go să mănânce, să bea și să cumpere în restaurantele, barurile, localurile fast-food și magazinele care plătesc ca să joace pe această piață a comportamentelor viitoare și terminând cu exproprierea nemiloasă a surplusului din profilurile de pe Facebook, în vederea influențării comportamentului individual, indiferent că e vorba să cumperi cremă pentru coșuri la ora șase fără un sfert seara într-o zi de vineri, să dai click pe butonul „Da” al unei oferte de adidași noi, în timp ce endorfinele îți gonesc prin creier după lunga ta repriză de alergare într-o duminică dimineată, sau să te duci la vot săptămâna viitoare. Exact la fel cum capitalismul industrial avea ca motor intensificarea continuă a mijloacelor de producție, capitaliștii de supraveghere și jucătorii lor de pe piață sunt acum angrenați într-o continuă intensificare a mijloacelor de modificare a comportamentului și ai forței enorme de mobilizare pe care o conferă puterea instrumentariană.

Capitalismul de supraveghere vine în contradicție cu visul digital inițial, expediind Casa Conștientă în ceața istoriei antice. În loc de aceasta, smulge și aruncă la gunoi iluzia că forma rețelară ar avea vreun soi de conținut moral indigen, că a fi „conectat” ar însemna cumva, în mod intrinsec, să te arăți prosocial, instinctiv inclusiv sau tinzând în mod firesc spre democratizarea cunoașterii. Conectarea digitală este acum un mijloc prin care alții își ating scopurile comerciale. În esența lui, capitalismul de supraveghere este parazit și autoreferențial, readucând la viață vechea imagine a lui Karl Marx despre capitalism, ca un vampir care suge sângele clasei muncitoare, dar cu o întorsătură neașteptată: în loc de clasă muncitoare, capitalismul de supraveghere se hrănește cu absolut fiecare aspect al experienței oricărei ființe umane.

Google a inventat și a perfecționat capitalismul de supraveghere cam la fel cum General Motors, în urmă cu un secol, a inventat și a perfecționat capitalismul managerial. Google a fost pionierul capitalismului de supraveghere în gând și în faptă, buzunar fără fund pentru cercetarea și dezvoltarea lui, și deschizătorul de drumuri în experimentarea și punerea lui în aplicare, dar nu mai este singurul actor pornit pe această cale. Capitalismul de supraveghere s-a răspândit cu repeziciune spre Facebook și ulterior spre Microsoft. Dovezile sugerează că și Amazon a virat în această direcție și că reprezintă o

permanentă provocare pentru Apple, atât ca amenințare exterioară, cât și ca sursă de dezbateri și conflict interior.

Ca pionier al capitalismului de supraveghere, Google a lansat o operațiune de piață fără precedent în spațiile necartografiate ale internetului, unde n-a întâmpinat aproape deloc impedimente din partea legii sau a competitorilor, aidoma unei specii invadatoare într-un peisaj natural lipsit de prădători indigeni. Liderii săi au împins înainte coerența sistemică a afacerilor lansate, într-un ritm amețitor, pe care nu-l puteau egala nici instituțiile publice, nici indivizii. Totodată, Google a beneficiat de pe urma unor evenimente istorice, când un aparat de securitate națională, electricizat de atentatele teroriste din 11 septembrie 2001, s-a arătat înclinat să protejeze, să imite, să adăpostească și să-și însușească rapid aptitudinile emergente ale capitalismului de supraveghere, vrăjit de ideea cunoașterii complete și de promisiunea certitudinii.

Capitaliștii de supraveghere și-au dat seama curând că puteau face orice doreau, și au făcut. S-au îmbrăcat cu hainele la modă ale promovării cauzelor nobile și emancipării, făcând apel la anxietățile contemporane și exploatăndu-le, în timp ce acțiunea reală rămânea ascunsă în culise. Mantia lor a fost una a invizibilității, țesută în egală măsură din retorica internetului-dătător-de-putere, din abilitatea de a se mișca rapid, din siguranța unor vaste fluxuri de încasări și din natura sălbatică și lipsită de apărare a teritoriului pe care voiau să-l cucerească și să-l pretindă în posesia lor. Și au fost protejați de caracterul inerent ilizibil al proceselor automatizate pe care le stăpânesc, de ignoranța căreia aceste procese îi dau naștere și de sentimentul inevitabilității pe care tot ele îl stimulează.

Capitalismul de supraveghere nu se mai rezumă la dramele concurențiale ale marilor companii de internet, unde piețele de comportament viitor au fost inițial îndreptate spre publicitatea online. Mecanismele și imperativele sale economice au devenit modelul implicit pentru majoritatea firmelor cu activitate online. În cele din urmă, presiunea concurenței a potențat expansiunea în lumea fizică, offline, unde aceleași mecanisme fundamentale care îți expropriază navigarea pe internet, like-urile și clickurile pe mouse se antrenează urmărindu-te când alergi în parc, când porți conversații la micul dejun sau vânezi un loc de parcare. Produsele de predicție din ziua de azi sunt tranzacționate pe piețe de viitoruri comportamentale care se extind dincolo de reclamele online vizate, pătrunzând în multe alte sectoare, cum ar fi asigurările, vânzarea cu amănuntul, serviciile financiare și o gamă în permanență creștere și diversificare de companii care furnizează bunuri și servicii, și sunt ferm hotărâte să participe și ele la aceste piețe noi și profitabile. Indiferent că e vorba de un dispozitiv „inteligent” pentru acasă, de ceea ce companiile

de asigurări numesc „evaluarea comportamentală a riscului” sau de oricare una dintre miile de alte tranzacții, noi plătim acum pentru propria dominație.

Produsele și serviciile capitalismului de supraveghere nu fac obiectul unui schimb valoric. Ele nu instituie reciprocități constructive între producător și consumator. În loc de aceasta, ele sunt „cârliche” care îi ademenesc pe utilizatori înăuntrul operațiunilor lor extractive, în care experiențele noastre personale sunt strânse și împachetate ca mijloace pentru atingerea altor scopuri. Noi nu suntem „clienții” capitalismului de supraveghere. Deși zicala ne spune că „Dacă e pe gratis, tu ești produsul”, nici așa nu e corect. Noi suntem sursele de surplus crucial ale capitalismului de supraveghere: obiecte ale unei activități de extragere a materiei prime, activitate avansată tehnologic și din ce în ce mai ineluctabilă. Clieții efectivi ai capitalismului de supraveghere sunt întreprinderile care fac tranzacții pe piețele lui de comercializare a comportamentului viitor.

Această logică transformă viața obișnuită în reînnoirea zilnică a pactului faustian de secol XXI. „Faustian”, pentru că ne este aproape imposibil să ne desprindem, în ciuda faptului că ceea ce trebuie să dăm în schimb va distruge traiul așa cum îl știam noi până acum. Să ne gândim doar că internetul a devenit esențial pentru participarea socială, că internetul este acum saturat cu comerț și comerțul îi este acum subordonat capitalismului de supraveghere. Dependența noastră se află în centrul proiectului de supraveghere comercială, în care nevoia noastră resimțită de viață eficientă se bate cap în cap cu înclinația de a ne opune incursiunilor lui îndrăznețe. Acest conflict produce un fel de amorteală a psihicului, care ne face să ne deprindem cu realitățile faptului că suntem urmăriți, analizați minuțios, extrași ca un minereu din adâncuri și modificați. Ne face să găsim o justificare rațională situației, cu un soi de cinism resemnat, să ne găsim scuze care acționează ca niște mecanisme de apărare („N-am nimic de ascuns”) sau să dibuim alte moduri de a ne ascunde cu capul în nisip, alegând ignoranța din simplă frustrare sau neajutorare.¹² Astfel, capitalismul de supraveghere impune o alegere fundamentală ilegală, pe care indivizii de secol XXI n-ar trebui să fie obligați s-o facă, iar normalizarea ei ne lasă „cântând în lanțuri”.¹³

Capitalismul de supraveghere acționează prin intermediul unor asimetrii fără precedent în materie de cunoaștere și de putere pe care o aduce cunoașterea. Capitalismul de supraveghere știe totul *despre noi*, în timp ce structurile sale de exploatare sunt proiectate să rămână neștiute *nouă*. Ele acumulează vaste domenii de noi cunoștințe *de la noi*, dar nu *și pentru noi*. Ele ne prezic viitorul în vederea obținerii unui câștig *pentru alții*, nu *pentru noi*. Cât timp capitalismului de supraveghere și piețelor sale de viitor

comportamental li se îngăduie să prospere, proprietatea asupra noilor mijloace de modificare comportamentală eclipsează proprietatea asupra mijloacelor de producție, ca izvor nesecat de avuție și de putere capitalistă în secolul XXI.

Aceste fapte și consecințele lor pentru viețile noastre individuale, pentru societățile noastre, pentru democrațiile noastre și pentru civilizația noastră emergentă bazată pe informație sunt cercetate amănunțit în capitolele următoare. Judecând după dovezile concrete și raționamentul folosit aici, capitalismul de supraveghere este o forță mutantă, potențată de imperative economice nou-apărute, care nesocotesc normele sociale și anulează drepturile elementare asociate cu autonomia individuală, esențiale pentru însăși posibilitatea unei societăți democratice.

La fel cum civilizația industrială a înflorit în dauna naturii, iar acum amenință să ne coste Pământul, o civilizație informațională modelată după chipul și asemănarea capitalismului de supraveghere și a noii lui puteri instrumentariene va prospera în detrimentul naturii umane și va amenința să ne coste însăși umanitatea noastră. Moștenirea industrială a haosului climatic ne umple de disperare, remușcări și spaimă. Când capitalismul de supraveghere va deveni forma predominantă de capitalism informațional a timpului nostru, ce nouă moștenire de pagubă și regret va fi jelită de generațiile viitoare? În momentul în care voi citiți aceste rânduri, aria de acoperire a acestei noi forme va fi crescut, pe măsură ce tot mai multe sectoare ale economiei, firme și inițiative start-up, și tot mai mulți dezvoltatori de aplicații informatice și investitori se mobilizează în jurul acestei variante plauzibile de capitalism al informației. Mobilizarea aceasta, alături de rezistența pe care o provoacă, va defini un câmp esențial de luptă, pe care va fi contestată posibilitatea unui viitor uman la noua frontieră a puterii.

IV. Fără precedent

Una din explicațiile numeroaselor triumfuri ale capitalismului de supraveghere plutește deasupra tuturor celorlalte: este *fără precedent*. Prin definiție, ceea ce nu are precedent nu poate fi recunoscut. Când dăm peste ceva nemaîntâlnit, interpretăm automat acel lucru prin prisma unor categorii familiare, lucru ce face să fie invizibil exact ceea ce nu are precedent. Un exemplu clasic în acest sens este noțiunea „trăsorii fără cai”, la care au recurs oamenii când s-au confruntat cu faptul fără precedent al automobilului. O ilustrare tragică este întâlnirea dintre populațiile indigene și primii conchistadori spanioli. Când

localnicii Tainos din Caraibe precolumbiene au dat prima oară ochi cu soldații spanioli bărboși și asudați, târându-se anevoie prin nisip în hainele lor de brocart și armurile grele, cum ar fi putut să recunoască semnificația și prevestirea funestă a momentului? Incapabili să-și imagineze propria distrugere, ei s-au gândit că acele ființe stranii trebuie să fie zei și le-au întâmpinat cu ritualuri complicate ale ospitalității. Așa reușește întotdeauna realitatea fără precedent să zăpăcească înțelegerea; prisme de gândire existente iluminează ce este deja familiar, mascând astfel ce este original, prin transformarea nemaîntâlnitului într-o extensie a trecutului. Asta contribuie la normalizarea anormalului, iar acest lucru face ca lupta cu nemaivăzutul să devină un efort încă și mai anevoios.

Într-o noapte cu furtună, acum câțiva ani, casa noastră a fost lovită de trăsnet, iar eu am învățat o lecție extraordinară despre forța nemaîntâlnitului în a sfida capacitatea de înțelegere. În câteva clipe de la trăsnet, scara interioară a casei s-a umplut de un fum negru și gros, venind de la nivelul inferior al casei și plutind spre camera de zi. Mobilizându-ne și sunând la pompieri, eu am crezut că nu am la dispoziție decât un minut sau două ca să fac ceva util, înainte de a fugi să mă alătur restului familiei. Mai întâi, am zbughit-o la etaj și am închis ușile tuturor dormitoarelor, ca să nu pătrundă fum în ele și să distrugă zugrăveala. În continuare, m-am repezit jos, în camera de zi, unde am adunat în brațe câte albume cu poze de familie am reușit să car și le-am pus bine afară, într-o terasă acoperită, unde să fie în siguranță. Fumul tocmai se apropia de mine, când un pompier a ajuns la timp ca să mă apuce de umăr și să mă tragă pe ușă afară. Am stat cu toții în ploaia torențială, unde, spre marea noastră uluire, am văzut cum casa noastră explodează în flăcări.

Am învățat multe lucruri din acel incendiu, dar printre cele mai importante a fost caracterul imposibil de recunoscut al lucrului fără precedent. În acea primă fază a crizei, mi-am putut imagina pagubele pe care le va suferi casa noastră din cauza fumului, dar nu mi-am putut imagina că va dispărea. Am perceput ceea ce se întâmpla acolo prin prisma experienței mele din trecut, închipuindu-mi un ocol dezolant, dar până la urmă gestionabil, care să conducă în final la starea de lucruri existentă. Incapabilă să disting nemaîntâlnitul, tot ce am putut face a fost să închid ușile unor camere care nu aveau să mai existe și să caut siguranță pe o terasă sortită să dispară. Eram oarbă în fața unor condiții care nu aveau precedent în experiența mea.

Am început să studiez apariția a ceea ce voi denumi în final „capitalism de supraveghere” în 2006, luând interviuri mai multor antreprenori și angajați de rang superior dintr-o serie de companii de tehnologie din Statele Unite și

Marea Britanie. Timp de câțiva ani, am crezut că practicile neașteptate și neliniștitoare pe care le documentam erau devieri de la drumul principal: scăpări manageriale sau erori de judecată și de înțelegere contextuală.

Datele adunate de mine din teren au fost distruse în incendiul din noaptea cu pricina, iar în momentul când am reluat firul, la începutul lui 2011, îmi era clar că vechea mea prismă a trăsurii fără cai nu putea nici să explice, nici să scuze ceea ce se contura sub ochii mei. Pierdusem multe detalii ascunse prin tufăriș, dar copacii se profilau mai clar acum în fața mea decât înainte: capitalismul informațional făcuse un pas decisiv în direcția unei noi logici a acumulării, cu propriile mecanisme de operare originale, imperative economice și piețe. Puteam să văd clar că această nouă formă se rupsesse de normele și de practicile care definesc istoria capitalismului, ocazie cu care ceva surprinzător și fără precedent își făcuse apariția.

Sigur, nu poți să faci comparație între apariția nemaîntâlnitului în istoria economică și faptul că o casă a luat foc. Semnele rău-prevestitoare ale unui incendiu catastrofal erau fără precedent în experiența mea, dar nu erau ceva original. În schimb, capitalismul de supraveghere este un nou actor în istorie, atât original, cât și sui-generis. Este unic în felul lui și nu seamănă cu nimic altceva – o nouă planetă distinctă, cu propria fizică a timpului și spațiului, ziua de 67 de ore, cerul de smarald, crestele muntoase cu susul în jos și apa uscată.

Cu toate acestea, pericolul de a închide ușile unor camere care nu vor mai exista este foarte real. Natura fără precedent a capitalismului de supraveghere i-a permis acestuia să eludeze orice contestare sistematică, fiindcă nu poate fi înțeles în mod adecvat cu conceptele noastre existente. Ne bizuim pe categorii cum ar fi „monopol” sau „viață privată” ca să contestăm practicile capitaliste de supraveghere. Și, cu toate că aceste probleme sunt capitale, și chiar și când entitățile capitaliste de supraveghere sunt totodată monopoliste și o amenințare la adresa vieții private, categoriile existente nu reușesc nici așa să facă față în demersul de identificare și contestare a celor mai cruciale și fără precedent realități factice ale acestui nou regim.

Va continua capitalismul de supraveghere să înainteze pe traiectoria lui actuală, spre a deveni logica predominantă a acumulării din epoca noastră, sau, la momentul potrivit, vom considera că a fost o pasăre cu dinți: o fundătură înspăimântătoare, dar în ultimă instanță sortită eșecului, în lungul drum al capitalismului? Dacă e să fie sortit eșecului, atunci ce-l va face să eșueze? Ce va presupune un vaccin eficace?

Fiecare vaccin începe printr-o cunoaștere atentă a bolii dușmane. Această carte se constituie într-un demers de întâlnire a ceea ce este straniu, original

și chiar inimaginabil în capitalismul de supraveghere. În scrierea ei am fost animată de convingerea că este nevoie de o privire proaspătă, care să observe, să analizeze și să caute denumiri noi, dacă vrem să înțelegem nemaiîntâlnitul ca preludiu necesar al contestării eficiente. Capitolele care urmează vor examina condițiile specifice care au permis capitalismului de supraveghere să prindă rădăcini și să înflorească, precum și „legile mișcării” care potențează activitatea și expansiunea acestei forme de piață: mecanismele sale fundamentale, imperativele economice, economiile de ofertă, construcția puterii și principiile ordonării sociale. Să închidem ușile, da, dar să ne asigurăm că sunt cele potrivite.

V. Păpușarul, nu păpușa

Efortul nostru de a înfrunta nemaiîntâlnitul începe cu recunoașterea faptului că *vânăm păpușarul, nu păpușa*. O primă dificultate în calea înțelegerii este confuzia dintre capitalismul de supraveghere și tehnologiile de care se folosește. Capitalismul de supraveghere nu este tehnologie; este o logică de acțiune care impregnează tehnologia și o pune la treabă. Capitalismul de supraveghere este o formă de piață care nu poate fi imaginată în afara mediului digital, dar nu este unul și același lucru cu „digitalul”. Așa cum am văzut în povestea Casei Conștiințe și după cum vom vedea din nou în Capitolul 2, digitalul poate să îmbrace multe forme, în funcție de logicile sociale și economice care îl aduc la viață. Capitalismul este cel care lipește eticheta de preț a subjugării și neajutorării, nu tehnologia.

Capitalismul de supraveghere este o logică în acțiune, nu o tehnologie – iată un aspect crucial, deoarece capitaliștii de supraveghere doresc ca noi să credem că practicile lor sunt expresii inevitabile ale tehnologiilor pe care ei le folosesc. De exemplu, în 2009, publicul larg a devenit prima dată conștient că Google păstrează pe termen nelimitat istoria căutărilor noastre: datele care sunt disponibile ca stocuri de materie primă le sunt disponibile și serviciilor secrete și organelor de aplicare a legii. Chestionat în legătură cu aceste practici, fostul director general al corporației Google a spus, pe un ton meditativ: „Realitatea este că motoarele de căutare, inclusiv Google, rețin într-adevăr aceste informații pentru o vreme”.¹⁴

Adevărul adevărat este că motoarele de căutare nu rețin, dar capitalismul de supraveghere, da. Declarația lui Schmidt este un exemplu clasic de detur-nare a atenției, care zăpăcește publicul amestecând imperativele comerciale cu necesitatea tehnologică. Practic, ea camuflează practicile concrete ale

capitalismului de supraveghere și opțiunile specifice care pun în mișcare motorul de căutare Google. Mai semnificativ decât orice, face ca practicile capitalismului de supraveghere să pară inevitabile, când de fapt ele sunt niște mijloace, meticulos calculate și finanțate cu larghețe, de atingere a unor scopuri comerciale care servesc interesului propriu, nicidecum celui general. Vom examina în amănunt această noțiune a „inevitabilismului” în Capitolul 7. Pentru moment, ajunge să spunem că, în ciuda întregului rafinament futurist al inovației digitale, mesajul companiilor capitaliste de supraveghere abia dacă se deosebește de temele glorificate odinioară în mottoul Expoziției Mondiale de la Chicago din 1933: „Știința descoperă – Industria aplică – Omul se conformează”.

Ca să putem contesta asemenea pretenții de inevitabilitate tehnologică, trebuie să ne fixăm reperele. Nu putem evalua traiectoria actuală a civilizației informaționale fără o apreciere clară că tehnologia nu este și nu va putea fi niciodată un lucru în sine și prin sine, izolat de economie și de societate. Aceasta înseamnă că inevitabilitatea tehnologică nu există. Tehnologiile sunt întotdeauna niște mijloace economice, nu scopuri în sine: în epoca modernă, ADN-ul tehnologiei vine deja modelat de ceea ce sociologul Max Weber a numit „orientarea economică”.

Scopurile economice, observa Weber, sunt întotdeauna intrinsece dezvoltării tehnologiei și modului în care aceasta se vede folosită. „Acțiunea economică” determină obiectivele, pe când tehnologia furnizează „mijloacele potrivite”. În formularea lui Weber: „Faptul că ceea ce numim dezvoltarea tehnologică a epocii moderne a fost în asemenea măsură orientată economic spre realizarea de profit este una dintre realitățile fundamentale din istoria tehnologiei.”¹⁵ În societatea capitalistă modernă, tehnologia a fost, este și va fi întotdeauna o expresie a obiectivelor economice care o dirijează să intre în acțiune. Un exercițiu meritoriu ar fi să ștergem cuvântul „tehnologie” din vocabularul nostru, ca să vedem cât de repede vor fi date la iveală obiectivele capitalismului.

Capitalismul de supraveghere se folosește de multe tehnologii, dar nu poate fi pus în ecuație cu nicio tehnologie. Entitățile sale operaționale se prea poate să se folosească de platforme, dar aceste entități nu sunt același lucru cu platformele. Capitalismul de supraveghere folosește inteligența mașinilor, dar nu poate fi redus la acele mașini. El produce algoritmi și se bizuie pe ei, dar nu este unul și același lucru cu algoritmi. Imperativele economice singulare ale capitalismului de supraveghere sunt păpușarii care se ascund în spațele cortinei, orientând mașinile și ordonându-le să acționeze. Aceste imperative, ca să ne răsfățăm cu încă o metaforă, sunt ca țesăturile moi ale corpului, care nu pot fi văzute la radiografie, dar care fac munca adevărată de

a ține laolaltă mușchii și oasele. Nu suntem singurii care să cădem pradă iluziei tehnologiei. Tema este una de durată în gândirea socială, la fel de veche ca aceea a calului troian. În ciuda acestui fapt, fiecare generație se împotmolește în aceleași nisipuri mișcătoare, uitând că tehnologia este o expresie a altor interese. În vremurile moderne, asta înseamnă interesele capitalului, iar în vremea noastră, capitalismul de supraveghere este cel care comandă mediul digital și ne dirijează traiectoria spre viitor. Scopul nostru în cartea de față este să discernem legitățile capitalismului de supraveghere care îi animă pe exoticii cai troieni din ziua de azi, făcându-ne să ne întoarcem la întrebări vechi de când lumea din cauza înrăuririi pe care o exercită asupra vieților noastre, a societăților noastre și a civilizațiilor noastre.

Am mai stat și înainte pe buza unei astfel de prăpăstii. „Am înaintat poticnit o vreme, încercând să conducem o nouă civilizație după obiceiuri vechi, dar trebuie să începem să reconstruim această lume.” Era 1912, când Thomas Edison și-a descris această viziune despre o nouă civilizație industrială într-o scrisoare către Henry Ford. Edison se temea că potențialul industrialismului în a sluji progresului omenirii va fi zădărnicit de puterea încăpățânată a baronilor-tâlhari și de doxa monopolistă care domnea în regatele lor. El deplângea „risipa” și „cruzimea” capitalismului american: „Producția noastră, legile pentru fabricile noastre, societățile noastre de binefacere, relațiile noastre dintre capital și forța de muncă, distribuția noastră – toate prost gândite, fiecare în legea ei.” Atât Edison, cât și Ford înțelegeau că civilizația industrială modernă în care ei își puneau atâtea speranțe se îndreaptă, debusolată, către o întunecime caracterizată prin trai mizer pentru cei mulți și prosperitate pentru cei puțini.

Foarte important pentru discuția noastră, Edison și Ford înțelegeau că viața morală a civilizației industriale va fi înrăurită de practicile capitalismului care a urcat spre poziția dominantă în epoca lor. Convingerea lor era că America, iar până la urmă și restul lumii, va trebui să modeleze un capitalism nou, mai rațional, pentru a evita un viitor de nefericire și conflict. Totul, așa cum sugera Edison, va trebui să fie reinventat: noi tehnologii, da, dar acestea vor trebui să oglindească noi moduri de a înțelege și de a satisface nevoile oamenilor; un nou model economic care să poată transforma aceste noi practici în profit; și un nou contract social care să le poată susține pe toate. Se iviseră zorii unui nou secol, dar evoluția capitalismului, la fel ca învolburarea civilizațiilor, nu ascultă de calendar sau de ceas. Era 1912, dar secolul al XIX-lea refuza în continuare să renunțe la pretențiile sale asupra secolului XX.

Același lucru se poate spune și despre timpul nostru. Când eu scriu aceste rânduri, ne apropiem de finalul celui de-al doilea deceniu al secolului XXI,

dar contestațiile sociale ale secolului XX continuă să ne sfâșie. Aceste contestații sunt scena pe care capitalismul de supraveghere și-a făcut debutul și a urcat spre statutul de vedetă, ca autor al unui nou capitol în lunga epopee a evoluției capitalismului. Acesta este contextul dramatic spre care ne vom îndrepta atenția în primele pagini ale părții întâi: locul în care trebuie să ne așezăm, ca să ne putem evalua subiectul în contextul cuvenit. Capitalismul de supraveghere nu este un accident al tehnologilor excesiv de zeloși, ci, mai degrabă, un capitalism mutant care a învățat să-și exploateze cu șiretenie condițiile istorice pentru a-și asigura succesul și a și-l apăra.

VI. Linia generală, tematicile și sursele acestei cărți

Cartea aceasta are drept intenție o cartografiere inițială a unei *terra incognita*, o primă incursiune de recunoaștere care, sper eu, va netezi drumul pentru mai mulți exploratori. Strădania de a înțelege capitalismul de supraveghere și consecințele sale a dictat un traseu explorator care trece prin multe discipline de studiu și perioade istorice. Obiectivul meu a fost să formulez conceptele și cadrele analitice care ne dau posibilitatea să vedem tiparul din ceea ce părea să fie un conglomerat de concepte și fenomene separate, lângă fragmente de retorică și practică, dat fiind că fiecare nou punct de pe hartă contribuie la materializarea păpușarului în carne și oase.

Multe dintre punctele de pe această hartă sunt extrase în mod necesar din curenți care se mișcă rapid în vremuri turbulente. Căutând să găsesc un sens evoluțiilor contemporane, metoda mea a fost aceea de a izola tiparul profund din amestecul haotic de detalii tehnologice presărat cu retorică corporatistă. Testul eficacității mele va consta din cât de bine reușește această hartă, împreună cu conceptele ei, să pună în lumină ceea ce este fără precedent și să ne ofere capacitatea unei înțelegeri mai convingătoare și mai cuprinzătoare a șuvoiului rapid de evenimente care clocotește în jurul nostru, pe măsură ce capitalismul de supraveghere își continuă jocul de durată al dominației economice și sociale.

Era capitalismului de supraveghere are patru părți. Fiecare se prezintă cu patru sau cinci capitole, plus un capitol final destinat să fie un fel de coda care reflectă la sensul a ce s-a petrecut înainte și îl conceptualizează. Partea întâi abordează fundamentele capitalismului de supraveghere: originile lui și elaborarea timpurie. Vom începe în Capitolul 2 prin a pregăti scena pe care capitalismul de supraveghere și-a făcut debutul și a obținut succesul. Această pregătire a scenei este importantă, pentru că, mă tem, ne-am mulțumit mult

prea mult timp cu explicații superficiale despre ascensiunea rapidă și acceptarea generală a practicilor asociate cu capitalismul de supraveghere. De exemplu, am acordat credit unor noțiuni precum „comoditatea” sau faptului că multe dintre serviciile sale ar fi „gratis”. Dimpotrivă, Capitolul 2 explorează condițiile sociale care au convocat digitalul în existența noastră cotidiană și i-au permis capitalismului de supraveghere să prindă rădăcini și să înflorească. Voi descrie „coliziunea” dintre procesele istorice vechi de secole ale individualizării, care ne modelează experiența ca indivizi autodeterminați, și habitatul social necruțător pe care l-au produs decenii întregi de regim al economiei de piață neolibérale, în care sentimentul valorii noastre personale și nevoia de autodeterminare se văd adeseori călcate în picioare. Suferința și frustrarea provocate de această contradicție reprezintă starea care ne-a împins în derivă spre internet, în căutarea unor mijloace de subzistență, iar în cele din urmă ne-a făcut să plecăm capul în fața schimbului draconic de favoruri al capitalismului de supraveghere.

Partea întâi trece apoi să examineze mai îndeaproape cum a fost inventat capitalismul de supraveghere și elaborat inițial la Google, începând cu descoperirea și dezvoltarea timpurie a ceea ce aveau să devină mecanismele sale funciare, imperativele economice și „legile mișcării”. Cu toată dibăcia tehnologică și tot talentul computațional, meritul real pentru succesul Google le revine relațiilor sociale radicale pe care compania le-a declarat drept fapte, începând cu felul în care nesocotește granițele experienței umane private și integritatea morală a individului autonom. Dimpotrivă, capitaliștii de supraveghere și-au afirmat dreptul de a invadea după bunul plac, uzurpând dreptul la decizie al individului, în favoarea supravegherii unilaterale și a extracției cu de la sine putere a experienței umane întru câștigul altora. Aceste pretenții invazive au fost favorizate de absența legislației care să le împiedice progresul, de reciprocitatea intereselor dintre capitaliștii de supraveghere în formare și serviciile secrete ale statului și de tenacitatea cu care corporația și-a apărat noile teritorii. În cele din urmă, Google a codificat un manual de joc tactic, în baza căruia operațiunile sale capitaliste de supraveghere au fost instituționalizate cu succes, ca formă predominantă de capitalism informațional, atrăgând noi competitori doritori să participe la cursa pentru venituri din supraveghere. În virtutea acestor realizări, Google și universul său de competitori, în continuă expansiune, se bucură de avantajul unor noi și extraordinare asimetrii ale cunoașterii și puterii, fără precedent în istoria omenirii. Eu susțin că însemnătatea acestor evoluții poate fi cel mai bine înțeleasă ca privatizare a *diviziunii învățării în societate* – axa crucială a ordinii sociale din secolul XXI.

Partea a doua urmărește migrația capitalismului de supraveghere din mediul online în lumea reală, ca o consecință a competiției pentru produsele de predicție care aproximează certitudinea. Aici vom explora această nouă *afacere a realității*, în care toate aspectele experienței umane sunt pretinse ca materii prime și vizate precis pentru interpretare sub forma datelor comportamentale. Mare parte din această nouă muncă se îndeplinește sub stindardul „personalizării”, un camuflaj pentru operațiuni de extracție agresivă care forează până în adâncurile intime ale vieții cotidiene. Pe măsură ce concurența crește în intensitate, capitaliștii de supraveghere învață că nu ajunge doar să extragă experiență umană. Cele mai predictive materii prime provin din intervenția în experiența noastră, pentru a ne influența comportamentul în moduri care să favorizeze rezultatele comerciale ale capitaliștilor de supraveghere. Se proiectează noi protocoale automatizate care să influențeze și să modifice comportamentul uman la scară mare, în timp ce mijloacele de producție devin subordonate unei noi și mereu mai complexe *modificări a mijloacelor comportamentale*. Vedem aceste noi protocoale la lucru în experimentele de contagiune ale platformei Facebook și în „jocul” de realitate augmentată Pokémon Go, incubat de Google. Dovada amortirii noastre psihice este că, doar cu câteva decenii în urmă, societatea din Statele Unite denunța metodele de modificare în masă a comportamentului drept amenințări inadmisibile la adresa autonomiei individului și a ordinii democratice. Astăzi, aceleași practici nu întâmpină decât slabă rezistență sau dezbatere, pe măsură ce sunt desfășurate ca un lucru normal și atotprezent, în marșul către veniturile aduse de supraveghere. În sfârșit, analizez operațiunile capitalismului de supraveghere ca pe o provocare la adresa *dreptului elementar la un timp viitor*, care reprezintă capacitatea individului de a-și imagina un viitor, de a-l intenționa, de a-l promite și de a-l construi. Aceasta este o condiție esențială a liberului-arbitru și, mai clar exprimat, a resurselor interioare din care ne tragem *voința de a vrea*. Eu pun întrebarea și îi răspund: *Cum au scăpat nepedepsiți?* Partea a doua se termină cu o meditație asupra istoriei noastre trecute și viitoare. *Din moment ce capitalismul industrial a perturbat la modul periculos natura, ce haos ar putea declanșa capitalismul de supraveghere în natura umană?*

Partea a treia examinează ascensiunea puterii instrumentariene; expresia ei într-o infrastructură computațională ubicuă și plurisensibilă, legată în rețea, pe care eu o numesc *Celălalt cel Mare*; și viziunea inedită și profund antide-mocratică asupra societății și a relațiilor sociale, pe care toate acestea o produc. Eu susțin că instrumentarianismul este o specie de putere fără precedent, care nu s-a lăsat cuprinsă cu mintea, în parte pentru că a fost supusă

sindromului „trăsorii fără cai”. Puterea instrumentariană a fost privită prin vechea prismă a totalitarismului, mascându-se astfel ce este diferit și periculos. Totalitarismul a fost o transformare a statului într-un proiect de posesiune totală. Instrumentarianismul și materializarea lui în Celălalt cel Mare semnaleză transformarea pieței într-un proiect de certitudine totală, un demers care este de neimaginat în afara mediului digital și a logicii capitalismului de supraveghere. Dând un nume puterii instrumentariene și analizând-o, îi explorez originile intelectuale din fizica teoretică timpurie și expresia ulterioară în opera behavioristului radical B.F. Skinner.

Partea a treia urmărește capitalismul de supraveghere printr-o a doua fază de schimbare. Prima a constat în migrarea dinspre lumea virtuală spre cea reală. A doua este o deplasare a direcției de concentrare dinspre lumea reală spre cea socială, pe măsură ce societatea însăși devine noul obiect al extracției și controlului. Exact la fel cum societatea industrială era imaginată ca o mașinărie bine unsă, care funcționează perfect, societatea instrumentariană este imaginată ca o simulare umană a sistemelor de învățare automatizată: o minte-stup confluentă, în care fiecare element învață și funcționează concertat cu toate celelalte elemente. În modelul confluentei mașinilor, „libertatea” fiecărei mașini individuale se subordonează cunoașterii deținute de sistem ca întreg. Puterea instrumentariană caută să organizeze, să dirijeze și să acordeze fin societatea în vederea realizării unei *confluente sociale* similare, în care presiunea grupului și certitudinea computațională înlocuiesc politica și democrația, făcând să dispară realitatea percepută prin simțuri și funcția socială a unei existențe individualizate. Membrii cei mai tineri ai societăților noastre trăiesc deja efectiv multe dintre aceste evoluții dinamice distructive, în atașamentul lor la rețelele sociale – primul experiment global în materie de stup uman. Voi lua în considerare implicațiile acestor evoluții din punctul de vedere al unui al doilea drept elementar: *dreptul la sanctuar*. Nevoia umană de a avea un spațiu al refugiului inviolabil a persistat în societățile civilizate încă din vremuri străvechi, dar acum se află sub asediu, căci capitalul de supraveghere creează o lume a spațiilor „fără ieșiri”, cu implicații profunde pentru viitorul omenirii, la această nouă frontieră a puterii.

În capitolul final voi trage concluzia că sistemul capitalismului de supraveghere se desparte de istoria capitalismului de piață în moduri surprinzătoare, cerând imperios atât libertate nestânjenită de nimic, *cât și* cunoaștere totală, abandonând reciprocitățile cu oamenii și societatea și impunând o viziune colectivistă totalizatoare asupra vieții din stup, cu capitaliștii de supraveghere și preoțimea lor care efectuează ritualul datelor deținând autoritatea de supervizare și control. Capitalismul de supraveghere, cu puterea lui